

TARİH ÖNCESİNDEN AZİZ PAVLOS'A: ANADOLU TARİHİ'NE BİR KATKI

Yrd.Doç.Dr. Turhan KAÇAR*

Seton LLOYD, *Ancient Turkey, A Traveller's History of Anatolia*, Guild Publishing Londra 1989, 240 sayfa + 87 resim (+12 renkli levha).

Seton LLOYD, *Türkiye'nin Tarihi, Bir Gezginin Gözüyle Anadolu Uygarlıkları*, (Çeviren Prof. Dr. Ender Varinlioğlu) Tübitak yay. Ankara 1997 VIII+285 sayfa+87 resim.

Anadolu toprakları tarihsel olarak çok köklü bir kültürel mirasa sahip olmakla birlikte, bu mirasın eskiçağ köklerine ilişkin Türkçe literatür nicelik olarak zengin değildir. Literatür zayıflığının sıkıntısını da en fazla Eski Anadolu tarih öğrenimi gören öğrenciler çekmektedirler. Burada, her şeyden önce Türkiye'deki eskiçağ tarihi çalışmalarına önemli bir katkı niteliği taşıyan bir eseri tanıtacağım.

Türkiye'de Arkeoloji ve Eskiçağ tarihi çevrelerinin yakından tanıdığı Seton Lloyd'un (1902-1996) Türkiye ile ilişkisi 1950'li yılların başına kadar gider. 1950'lerde Ankara'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürü olan Prof. Lloyd, daha sonraları Anadolu'nun çeşitli yörelerinde (Denizli-Beycesultan, Muş-Varto-Kayalıdere) aktif olarak kazı çalışmalarına katılmış ve 1973'te de Türkiye tarafından üstün hizmet sertifikası ile taltif edilmiştir. Keza kitabın çevirmeni, bir ara *Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürü* olarak da görev yapmış ve halen Akdeniz Üniversitesi *Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü* öğretim

* Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

üyeyi olan Prof. Dr. Ender Varinlioğlu, ölkemizin epigrafya alanında önde gelen isimlerindedir.

Kitabın Türkçe çevirisi, Seton Lloyd'un kısa bir biyografisi ve Prof. Dr. Ufuk Esin'in sunuş yazısı ile başlıyor. İlaveten, eskiçağ kent isimleri ve onların bugünkü Türkçe karşılıklarını veren bir ek, kronolojik tablo (zamandizin) ve harita okuyucu için önemli bir kolaylık sağlamaktadır. İngilizce aslında bulunan seksen yedi resim ve şekil Türkçe baskısında da aynı kalitede sunulmuş ama Türkçe baskısında İngilizce aslında yeralan oniki renkli levhaya yer verilmemiştir. Eylül 1998'e kadar 11 baskı yapan ve yirmibeşbin adet satan kitap ciltli ve kuşe kâğıda basılmıştır.

Bu kitap bize ne anlatıyor? Kitap, Anadolu'nun en eski tarihinden Hıristiyan kilisesinin bu topraklarda örgütlenmeye başladığı MS. I. yüzyıla kadar geçen tarihi süreçten seçilmiş ve birbirini tema ve kronolojik olarak tamamlayan yirmi konuyu ele almaktadır.

'Anadolu: Tarihte Bir Kara Köprüsü', başlığını taşıyan ilk bölüm sadece Anadolu'nun coğrafi konumunu değerlendiren bir giriş değil fakat aynı zamanda, Anadolu kültür coğrafyasını da ele almaktadır. Anadolu'nun klimatolojik yapısı, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarını birleştiren yolları ve Anadolu haritasının en önemli desenlerinden olan nehirlerin ve onların etrafında oluşan yerleşmelere bu ilk bölümde kısaca değinilmiştir. İkinci bölüm tarih öncesi Anadolu kültürleri, yani taş ve maden çağlarında Anadolu'daki yerleşimler ve bunların karakteristikleri ele alınmaktadır. Burada Anadolu'nun en eski ahalisi ve daha sonra Anadolu coğrafyasına yazılı kültürü taşıyan Asurlu tüccarlar ve onların başta Kültepe (Kaneş), Çatalhöyük, Alacahöyük olmak üzere Anadolu'da kurdukları ticari koloniler değerlendirilmektedir. Kitabın üçüncü ve dördüncü bölümü eski Anadolu coğrafyasında siyasi ve kültürel varlıklarını yaklaşık bin yıl sürdüren Hititler'e ayrılmıştır. Hititler, muhtemelen III. bin yılın sonundaki Hint-Avrupa göçleriyle Anadolu'ya gelmişler, MÖ. XVIII. yüzyılda 'Asur ticaret

T.KAÇAR/TARİH ÖNCESİNDEN AZİZ PAVLOS'A: ANADOLU TARİHİNE...

kolonileri' çağınm sonunda Anadolu'da siyasal olarak yükselmeye başlamışlardır. 1200'lerde gelişen Ege göçleri ile önce merkezi siyasi yapılarını kaybederek kent devletçikleri halinde ayakta kalmaya çalışan Hititler sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise bütünüyle Asurların kontrolü altına düşmüşlerdir. Bu bölümlerde yazar, Hititlerin kökenine ilişkin Hatti-Hitit kavramını tartışmakta ve daha sonra XIV. yüzyılda Anadolu ve Suriye'de önemli bir güç haline gelen Hitit imparatorluğunun hikayesini anlatmaktadır. Şüphesiz, Hititlerin serüveni büyük devlet oldukları 1300'lü yıllarla sınırlı kalmamıştır. Yazar, muhtemelen kronolojik bir yöntem izleyerek, Geç Hitit kent devletçiklerinden (Karkamış ve Zincirli) daha sonraları yedinci bölümde söz etmektedir. Ege göçlerinin bir başka sonucu olan Troia ve Frig siyasal organizasyonunun kurulması beşinci ve altıncı bölümlerde işlenmektedir. Troia hakkında en ilginç husus Homeros destanlarından (Ilyada ve Odysseia) toplanan verilerin arkeolojik araştırmalardan elde edilen bulgularla desteklenmesidir. Altıncı bölümde ise, arkeolojik buluntularla varlıkları en fazla MÖ. VIII. yüzyıla kadar geri gidebilen ve sadece iki kralının ismi bilinen (başkent Gordion'un kurucusu Gordios ve onun efaneleriyle ünlü oğlu Midas) Frigyalılar tartışılmaktadır. Yedinci bölümde ele alınan Karkamış ve Zincirli gibi Hitit kent devletleri konu bütünlüğü açısından belki Hitit imparatorluğun öyküsünün anlatıldığı dördüncü bölümden sonraya konabilirdi fakat buradaki kronolojik tercih de yanlış değil. Sekizinci bölümde tartışılan Yunanistan'dan Anadolu'ya yönelen göç hareketleri, MÖ. XII. yüzyılda başlayan ve aralıklarla VIII. yüzyıla kadar devam eden Ege göçleridir. Her ne kadar Friglerin kronolojisi MÖ. VIII. yüzyıldan daha geri götürülemese de onların da bu göç hareketleri neticesinde Boğazlar yoluyla Anadoluya geldikleri biliniyor; dolayısıyla bu her iki bölümün karşılaştırmalı olarak okunması şüphesiz daha yararlı olacaktır. Dünya tarihinde paranın ilk kâşifi olarak bilinen Lidyalılar, Anadolu'da (özellikle batıda) Friglerin çözülmesiyle boşalan siyasi coğrafyayı kontrollerinde tutmuşlardır. Lidyalılar'ın anlatıldığı dokuzuncu bölümü

arkeolojik verilerle edebi metinlerden (esas olarak Herodotos) sağlanan bilgilerin sentezi olarak nitelemek mümkündür. Kitabın onuncu bölümü kronolojik olarak Frigyahlar'dan ve Lidyahlar'dan daha erken döneme ait olan, Doğu Anadolu coğrafyasında siyasi birlik kuran Urartulara ayrılmıştır. Her ne kadar kronolojik olarak Friglerin çağdaşı olan Urartuların daha erken bölümlerde anlatılması gerektiği ileri sürülebilirse de, Urartuları, Anadolu ile Yunanistan ana karası arasındaki ilişkiler içinde incelemek konu bütünlüğü açısından mümkün değildir. Kitabın geriye kalan on bölümü Anadolu'nun üç büyük imparatorluk dönemindeki tarihine ilişkindir. Onbirinci bölümde anlatılan Pers imparatorluğu okunurken mutlaka iki bölüm önce anlatılan Kroisos'un hikayesi hatırlanmalıdır. Pers kralı Kyros'un Anadolu'ya ilgisi ona atalarından kalma bir mirastır. MÖ. 585 Med-Lidya savaşı ve o savaş esnasında meydana gelen güneş tutulması hatırlanmalıdır. Bu ilişki, Perslerin Lidya siyasi yapısına MÖ. 547/46'da son vermesiyle daha farklı bir çerçeve kazanır ve Anadolu'da Pers hâkimiyeti devresine girilmiş olur. Anadolu Persler için bir anlamda Yunanistan'ı ele geçirmek için bir kara köprüsü fonksiyonunu da üstlenecektir. Kuşkusuz, Persler ile Yunanlılar arasındaki ilişki sadece tek taraflı yani İran'dan Yunanistan'a yönelen bir fethetme politikası değildir. Bu ilişkide Yunanlıların da, içerdeki erk kavgalarını Pers sarayına taşıyarak etken rol oynadıklarını hatırlamalıyız. Tarihte Ksenophon tarafından kaleme alınmış 'Onbinlerin Dönüşü' olarak bilinen eser, esasen Persli Kyros ile ağabeyi II. Artakserkses arasındaki taht kavgasında rol alan onüçbin Yunanlı'nın Mezopotamya'dan Karadeniz'e geri çekilişini anlatmaktadır. Lloyd, kitabının onikinci bölümünü bu ünlü hikayeye ayırıyor. Bölüm 'Onbinlerin Yolculuğu'nun tarihsel kökenlerinden ziyade bu yolculuğun topografik haritasını çıkarıyor.

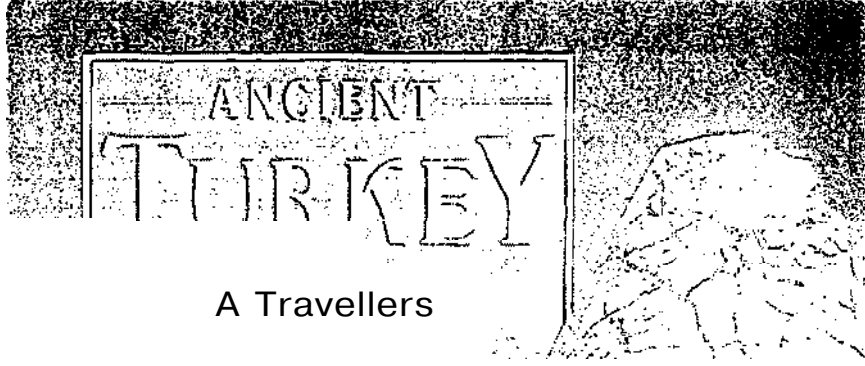
İlkçağ'da Persler ile Yunanlılar arasındaki kompleks ilişki daha geniş bir perspektiften doğu-batı mücadelesi olarak değerlendirilmelidir. Bu mücadelenin ilk döneminde Persler Yunanistan anakarasındaki savaşlarda

T.KAÇAR/TARİH ÖNCESİNDEN AZİZ PAVLOSA: ANADOLU TARİHİNE...

üstünlük sağlayamamış olmalarına rağmen, askeri hâkim yine de Perslerdir. Ancak Perslerin üstünlüğü İskender'in Makedonya'da iktidara geçişine kadar sürer. Büyük İskender'in 336'da tahta geçişi ve akabinde Perslerle yaptığı üç savaşta onları yenip Perslerin siyasi varlığını sona erdirdiği ve 323'de Babil'de ölümü ile sonuçlanan meşhur 'Doğu seferi' tarihte Hellenistik çağın başlangıcı olarak bilinir. Hellenizm Türkiye'deki ders müfredatlarında genellikle 'doğu ve batı arasında kültürel bir sentez' olarak verilir fakat nedense hiç bir doğulu kültür hellenizmi sahiplenmez, çünkü hakikatte hellenizm Doğu ve Batı arasında bir sentez olmaktan ziyade, Doğu kültüründen bazı elementlerin Batı kültürüne katılarak yaratılan Batılı bir kültürdür ki, zaten 'hellenizm' kelime anlamı olarak da 'Yunancılık' demektir. Yazar onüçüncü bölümden on beşinci bölüme kadar İlkçağ dünyasının bu önemli "Yunan düşü"nü konu alıyor. Bu bölümleri ilginç hale getiren, konusundan ziyade yazarın konuyu ele alış biçimidir ki, literatürdeki bilgiler çağdaş coğrafi bilgilerle karşılaştırılarak Büyük İskender'in seferinin yönü çizilmektedir. Onaltıncı bölümde yedi ünlü batı Anadolu kentinin (Smyrna-İzmir, Ephesos-Efes, Pergamon-Bergama, Priene-Güllübahçe, Miletos-Milet, Didyma-Didim, Halikarnossos-Bodrum) antik kültürel dokusu ele almıyor. Kitabın onyedinci-ondokuzuncu bölümleri Anadolu'ya Roma ilgisinin başlamasından, Anadolu'nun bütünüyle Roma kontrolüne girişinin hikayesini konu edinmektedir. Roma emperyalizminin Anadolu'yla ilk ciddi münasebeti MÖ. 189'da Selevkoslarla yaptıkları Manisa (*Magnesia ad Sipylum*) savaşdır. Bergama kralı III. Attalos'un MÖ. 133'de ülkesini Roma idaresine miras bırakmasından sonra Roma'nın Anadolu'ya ilgisi hızlanır. Kitabın finali Pavlos'un Anadolu'da ilk Hıristiyanları örgütlemek için katettiği yollarla gelir. Aslen Anadolulu (Tarsus) 'entellektüel bir Yahudi' ve hukuk eğitimi almış bir 'Roma vatandaşı' olan Aziz Pavlos hakikaten ilginç bir kişilik; çünkü bugünkü Hıristiyanlık varlığını ve teşkilatını tamamen onun Anadolu toprakları ve komşu Yunanistan'da attığı tohumlara borçlu. Yönünü Batıya dönmüş olan Pavlos'un,

Antakya'da başlayan Anadolu yolculuğu Anadolu üzerinden Korinth ve Roma'ya kadar uzanır. Pavlos'un Anadolu'daki gezileri kitapta bir harita ile de gösterilmektedir (s. 255).

Sonuç olarak bu kitap kimler için? Bu eser, bir ders kitabı değil hatta salt bir tarih kitabı da değil. Eskiçağ literatürü topografyasının, modern fiziki coğrafya ile birarada durduğu ve zaman zaman da tarihin nasıl keşfedildiğini anlatan bir kitap bu. Dolayısıyla bu eser, sadece Tarih öğrencileri için değil, fakat Anadolu'nun eskiçağına ilgi duyan entellektüel çevreler için de önemlidir.

A Travellers

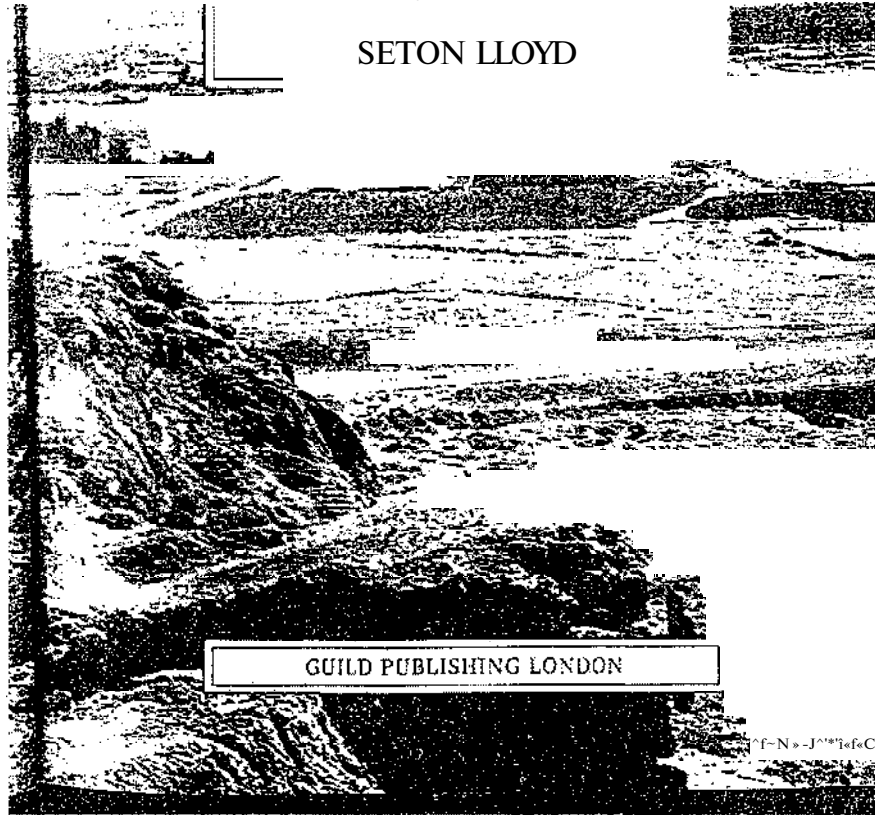
History of Anatolia
SETON LLOYD

ANCIENT
TURKEY

A Traveller's
History of Anatolia

SETON LLOYD

GUILD PUBLISHING LONDON

PF-N»-J**1&C.